

רב"ט

COVENANT & CONVERSATION

RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ" ILE
ETİK ÜZERİNE DENEMELER

Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için Wohl Legacy'ye teşekkürlerimizle

Kötülüğün Yüzü Beşalah

9/11'in ardından, dehşet ve travma dindikten sonra, Amerikalılar kendilerini ne olduğunu ve neden olduğunu sorarken buldular. Bu bir felaket miydi? Trajedi mi? Suç mu? Bir savaş hareketi mi? Önceden var olan paradigmaların hiçbirleriyle uyumlu görünmüyordu. Ve neden olmuştu? El Kaide hakkında en sık sorulan soru, "Neden bizden nefret ediyorlar?" sorusuydu.

O olayların sonrasında Amerikalı bir düşünür, Lee Harris, onyılın en düşündürücü cevapları arasında yerini alan iki kitap yazmıştı: *Civilization and its Enemies* ve *The Suicide of Reason*.¹ Soruların ve cevaplar bulma başarısızlığının sebebi, Batı'da bizlerin, *düşman kavramını unutmuş olmamızdır*, diyordu Harris. Liberal demokratik siyaset ve piyasa ekonomisi belli bir toplum türü, belirli bir düşünce şekli ve karakteristik bir kişilik tipi yaratmaktadır. Bunların kalbinde, *rasyonel aktör*, yani eylemleri sonuçlarına göre yargılayan ve maksimal tercihi seçen insan kavramı vardır. Bu tipte bir insan, her sorun ve her çatışma için bir çözüm olduğuna inanır. Bunu başarmanın yolu oturmak, müzakerede bulunmak ve herkes için en iyi yolu dengeli bir şekilde bulmaktır.

Böyle bir dünyada hiç düşman yoktur; sadece çıkar çatışmaları vardır. Bir düşman, der Harris, basitçe "henüz kendisi için yeteri kadar şey yapmadığımız bir dosttur". Ancak gerçek dünyada herkes bir liberal demokrat değildir. Bir düşman, "sizi öldürmek için ölmeye hazır biridir. Ve her ne kadar bir düşman her zaman bizden bir sebep nedeniyle nefret ediyorsa da, bu bizim değil, onun sebebidir." O, bizimkinden farklı bir dünya görmektedir ve o dünyada biz onun düşmanınızdır. Neden bizden nefret ediyorlar? Harris cevap vermektedir: "Bizden nefret ediyorlar, *çünkü biz onların düşmanınız*."²

Harris'in spesifik görüşlerindeki doğrular ve yanlışlar ne olursa olsun, genel fikir gerçek ve derindir. Zihin körlüğüne düşüp, bizim – toplumumuzun, kültürümüzün, uygarlığımızın – olay ve kavramları görme şeklimizin tek görüş şekli olduğu veya en azından, tercih hakkı verildiği takdirde herkesin seçeceği yolun bu olacağı düşüncesine kapılabiliriz. Bu hatayı ancak fikirler tarihini anlama

¹ Lee Harris, *Civilization and Its Enemies: The next Stage of History* [Uygarlık ve Düşmanları: Tarihin Sıradaki Aşaması]. New York: Free Press, 2004. *The Suicide of Reason* [Sağduyunun İntiharı], New York: Basic Books, 2008.

² A.g.e. xii-xiii.

konusunda tam bir başarısızlık açıklayabilir ve bu tehlikeli bir başarısızlıktır. Azteklerin hükümdarı Montezuma, 1520 yılında İspanyol keşif heyetinin lideri Cortes’le karşılaştığı zaman, medeni bir ulusa mensup medeni biriyle görüşüğünü varsaymıştı. Bu hata hayatına mal olmuştu ve bir yıl içinde artık Aztek uygarlığı diye bir şey kalmamıştı. Herkes dünyayı bizim gördüğümüz şekilde görmeyebilir ve Richard Weaver’ın bir keresinde söylediği gibi: “İnsanlıkla ilgili sorun, son görüşmenin protokolünü okumayı unutmaktır.”³

Bu, *peraşamızın* sonundaki sıra dışı emrin önemini açıklamaktadır. Bene Yisrael, o çağın askeri yüksek teknolojisinin son noktasını işaretleyen Mısır ordusuna ait savaş arabalarının arz ettiği önlenemez görünen tehlikeden kaçmışlardı. Mucize eseri deniz yarılmış, Bene Yisrael karşıya geçmiş ve araba tekerlekleri çamura saplanan Mısırlılar, ne ileri ne de geri gitmeyi başarinca, kapanan sulara yakalanmışlardı. Bene Yisrael bir şarkı söylediler ve nihayet artık özgürlüklerine kavuşmuş görünüyordular ki, ters ve beklenmedik bir olay meydana geldi. Yeni bir düşmanın saldırısına uğradılar. Saldıranlar, çölde yaşayan göçebe bir kavim olan Amalek halkıydı. Moşe, Yeoşua’ya halka bu savaşta komuta etmesi talimatını verdi. Savaştılar ve galip geldiler. Ama Tora bunun hiç de sıradan bir savaş olmadığını açıkça vurgulamaktadır:

A-Şem Moşe’ye [şöyle] dedi: “Bunu hatıra olarak bir kitaba kaydet ve Yeoşua’ya önemle aktar: çünkü Amalek’in zikrini göklerin altından kesinlikle sileceğim.” Moşe bir *mizbeah* inşa edip, ona “Tanrı, Sancağımdır” adını verdi. Ve [şöyle] dedi: “El, Tanrı’nın Tahtı’ndadır: A-Şem, nesiller boyunca Amalek’le savaş içinde olacaktır.” (Şemot 17:14-16)

Bu çok garip bir ifadedir ve Tora’nın Mısırlılar hakkında konuşma şekliyle çarpıcı bir tezat içindedir. Amalekiler Yisrael’e Moşe’nin sağlığında yalnızca bir kez saldırmışlardı. Mısırlılar ise Bene Yisrael’e uzun bir dönem boyunca zulmetmiş, onları baskı altında tutup köleleştirmiş ve Bene Yisrael’in her erkek bebeğini öldürmek suretiyle yavaş bir soykırım başlatmışlardı. Anlatım tümüyle değerlendirildiğinde, herhangi bir ulus kötülüğün simgesi olacaksa, bunun Mısırlılar olması gerekirdi.

Ancak gerçek bunun tersidir. Devarim kitabında Tora “*Bir Mısırlıyı hor görme, çünkü onların ülkesinde bir yabancıydın*” (Devarim 23:8) demektedir. Bunun biraz sonrasında Moşe, Amalekiler hakkındaki emri tekrarlamakta, buna dikkate değer bir de ayrıntı eklemektedir:

Amalek’in Mısır’dan çıkışınız sırasında yolda sana yaptığını hatırla. Yolda aniden karşına çıkmış, *sen bitkin ve yıpranmışken*, sendeki *arkanda kalan güçsüzlere* saldırmış, Tanrı’dan korkmamıştı... Amalek’in zikrini göklerin altından sil. Unutma! (Devarim 25:17-19)

Mısır’dan nefret etmememiz, ama Amalek’i asla unutmamamız emredilmiştir. Bu farkın sebebi nedir? En basit cevap, Hahamlarımızın *Pirke Avot*’taki (Ataların Ahlak Öğretileri) ifadelerini hatırmıza getirmek olacaktır: “Eğer bir sevgi belirli bir etkene bağlıysa, o etken sona erince sevgi de sona erer. Eğer sevgi bir etkene bağlı değilse, o zaman asla sona ermez.”⁴ Aynısı nefret için de geçerlidir. Nefret belirli bir sebebe bağlıysa, o sebep ortadan kalktığı zaman nefret de sona erecektir. Sebepsiz, dayanaksız nefret ise ebediyen devam eder.

Mısırlılar Bene Yisrael’e zulmetmişlerdi, çünkü, Paro’nun sözleriyle “Bene Yisrael halkı bizim için çok kalabalık ve güçlü hale geliyor”du (Şemot 1:9). Başka bir deyişle onların nefreti korkudan kaynaklanmaktaydı. Mantıksız değildi. Mısırlılar daha önce, Hyksos olarak bilinen yabancı bir kavmin saldırısına uğramışlar ve ülkeleri ele geçirilmişti ve o döneme dair anılar hâlâ keskin ve acı vericiydi. Buna karşılık Amalekiler, Bene Yisrael tarafından tehdit edilmekte değillerdi. “Bitkin ve yıpranmış” durumdaki bir halka, özellikle de “arkada kalan güçsüzlere” saldırmışlardı. Kısacası: *Mısırlılar Bene Yisrael’den, güçlü oldukları için korkmuşlardı. Amalekiler Bene Yisrael’e zayıf oldukları için saldırmışlardı.*

³ Weaver, *Ideas Have Consequences* [Fikirlerin Neticeleri Vardır] (Chicago: University of Chicago Press, 1948), p. 176.

⁴ Mişna Avot 5:16.

Günümüzün terminolojisiyle Mısırlılar rasyonel aktörlerken, Amalekiler öyle değildi. Rasyonel aktörlerle barış müzakere edilebilir. Çatışma halindeki halklar bir süre sonra sadece düşmanlarına yıkım getirmediğini anlarlar: kendilerine de yıkım getirmektedirler. Paro'nun danışmanlarının ona yedi bela sonra söyledikleri de budur: "Mısır'ın mahvolduğunu anlamıyor musun?" (Şemot 10:7). Rasyonel aktörlerin, şahsi çıkarlarının peşinde koşmanın asıl kendilerine zarar veren bir hale geldiğini anladıkları bir nokta gelir ve o noktada işbirliği yapmayı öğrenirler.

Ancak rasyonel olmayan aktörler için durum böyle değildir. Holokost sonrası dönemin büyük teologlarından Emil Fackenheim, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Almanların, kendi ordularına ikmal maddeleri taşıyan trenleri, bunun yerine Yahudileri imha kamplarına nakletme amacına yönlendirdiklerine işaret etmiştir. Almanlar o kadar nefretle hareket ediyorlardı ki, Avrupa Yahudilerinin sistematik katlini gerçekleştirme uğruna kendi zaferlerini riske atmaya hazırdılar. Bu, demişti Fackenheim, kötülük uğruna kötülüktü.⁵

Amalekiler, Yahudi hafızasında, Lee Harris'in kastettiği anlamda "gerçek düşman" rolündedir. Ancak Yahudi kanunu, Amalekilerle ilgili olarak birbirinden tamamen farklı iki hareket şekli belirtmiştir. İlki, onlara karşı savaşmak şeklindeki fiziksel emirdir. Peygamber Şemuel'in Kral Şaul'a söylediği de buydu ki Şaul'un bu emri sonuna kadar yerine getirmekte başarısız olmuştu. Acaba bu emir günümüzde de hâlâ geçerli midir?

Rabi Nahum Rabinovitch'in verdiği tartışmasız cevap "Hayır"dır.⁶ Rambam, Amalekileri imha etme emrinin yalnızca, barış yapmayı ve Noah'ın Soyu'na, yani tüm insanlığa yönelik yedi kanunu kabul etmeyi reddettikleri sürece geçerli olduğuna hükmetmiştir. Ayrıca bu emrin artık uygulanabilir olmadığını, zira Asur kralı Sanheriv'in, zapt ettiği ülkelerin halklarının yerlerini değiştirip başka bölgelere yerleşmeye zorladığını ve bu süreç sonucunda, Tora'nın emri gereği Yisrael'in savaşı gereken orijinal halkların hiçbirinin etnik kökenini kesin olarak belirlemenin artık mümkün olmadığını da belirtmiştir. Bunun yanında *Şaşırılmışlar İçin Kılavuz* adlı eserinde, bu emrin yalnızca belirli bir biyolojik soya mensup kişiler için geçerli olduğunu söylemiştir. Başka bir deyişle bu kural genel anlamda Yahudi halkının düşmanlarına veya onlardan nefret edenlere uygulanmayacaktır. Sonuç olarak Amalekilere karşı savaşma emri artık uygulanabilir değildir.

Ancak Amalekilerle ilgili Devarim kitabında yer alan bir kısmı her yıl Purim'den önceki Şabat günü, yani Şabat Zahor'da okumakla yerine getirdiğimiz, Amalek'i "hatırlama" ve "unutmama" şeklinde oldukça farklı bir emir daha vardır (Purim'le olan bağlantı, "Agagi" Aman'ın, Amalek kralı Agag'ın soyundan geldiği yönündeki gelenektir). Burada Amalek, bir realite olmaktan çok bir simge haline gelmiştir.

Amalek saldırısına olan cevabını bu şekilde ikiye ayırmakla, Yahudilik, artık var olmayan antik bir düşmanla, o düşmanın temsil ettiği ve herhangi bir zamanda herhangi bir yerde tekrar ortaya çıkabilecek kötülük arasında bariz bir ayırım yapmaktadır. İnsan kalbinin yüzeyinin hemen altında yatmakta olan kötülüğü barış zamanında unutmak kolaydır. Bu gerçeğin son üç asırda olduğu kadar doğru olduğu başka hiçbir dönem olmamıştır. Aydınlanma, hoşgörü, emansipasyon (özgürleşme), liberalizm ve insan haklarının doğuşu, aralarında Yahudilerin de olduğu birçok insanı, kolektif kötülüğün en az Amalekilerin kendileri kadar tükenmiş olduğuna inandırmıştı. Kötülük o zaman vardı, diye düşünüyorlardı, şimdi değil. Ama işte, o çağ, zaman içinde milliyetçiliği, faşizmi, komünizmi, iki dünya savaşını, ezelden beri bilinen en gaddar despotluklardan bazılarını ve insana karşı işlenmiş en korkunç suçu doğurmuştur.

⁵ Emil L. Fackenheim ve Michael L. Morgan. *The Jewish Thought of Emil Fackenheim: A Reader* [Emil Fackenheim'in Yahudi Düşüncesi: Bir Seçki], Detroit: Wayne State University Press, 1987, s. 126

⁶ Rabbi N L Rabinovitch, *Şut Melumede Milhama* [Deneyimli Savaşçılar Soru-Cevap] (Maale Adumim: Maaliyot, 1993), s. 22-25.

Günümüzdeki büyük tehlike terördür. Bu noktada, Princeton üniversitesinden siyaset filozof Michael Walzer'in sözleri özellikle yerindedir:

Terörizm gördüğümüz her yerde, despotluk ve baskı aramamız gerekir... Teröristlerin hedefi, hüküm sürmektir ve yöntemleri cinayettir. Kendi dâhili polisleri, ölüm mangaları, ortadan kaybolanları vardır. İşe, yollarında duran yoldaşlarını öldürerek veya sindirerek başlarlar ve aynısını, eğer yapabilirlerse, temsil ettiklerini öne sürdükleri halk içinde de yaparak devam ederler. Eğer teröristler başarılı olurlarsa, despotlukla hüküm sürerler ve teröristlerin yönetiminin maliyet yükünü, muvafakatleri olmaksızın, halkları çeker.⁷

Kötülük – tıpkı özgürlük gibi – hiçbir zaman ölmez; sürekli tetikte olmayı talep eder. Bize hatırlamamız, geçmiş için değil, gelecek uğruna ve intikam için değil, aksine, intikam ve diğer şiddet türlerinden arınmış bir dünya uğruna emredilmiştir.

Lee Harris, *Civilization and its Enemies* başlıklı kitabına “Bu kitabın konusu unutkanlık”⁸ sözleriyle başlamakta ve kitabı bir soruyla kapatmaktadır: “Acaba Batı, her başarılı uygarlığın can düşmanı olan unutkanlığın üstesinden gelebilir mi?”⁹ İşte bu nedenle bize, Amalek'i hatırlamamız ve asla unutmamamız emredilmektedir; bu tarihi halk hâlâ var olduğu için değil, rasyonel aktörlerden oluşan bir toplum bazen dünyanın, kendileriyle barış müzakere edilebilecek rasyonel aktörlerle dolu olduğuna inanabildiği için. Zira durum her zaman öyle değildir.

Tanah'tan bir mesajın Batı'nın ve özgürlüğün ta kendisinin geleceği için bu kadar güncel olduğu örnekler enderdir. Barış, demektir Moşe, bizi köleleştirmiş ve yok etmeye çalışmış olan Mısır ile mümkündür. Ama zayıf gördükleri insanlara saldıranlarla ve uğruna savaştıklarını öne sürdükleri özgürlükten kendi halklarını mahrum bırakanlarla barış mümkün değildir. Özgürlük, hatırlama ve gerektiği zaman, tarih boyunca Amalek'in yüzünü yansıtan “merhametsiz adamların ebedi çetesi”ne¹⁰ karşı koyma kabiliyetimize bağlıdır. Bazen, kötülükle savaşıp onu mağlup etmekten başka hiçbir alternatif olmayabilir. Barışa giden tek yol belki de budur.

ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Tora'nın bize Mısır ve Amalek'e karşı takınmamızı emrettiği tavırlar arasındaki fark ve bu farkın sebebi nedir?
2. Amalek günümüzde hâlâ mevcut mudur?
3. Tora'nın Amalek'i hiçbir zaman unutmamamız yönündeki mesajından günümüze uygulayabileceğimiz dersler nelerdir?

www.RabbiSacks.org

@RabbiSacks

The Rabbi Sacks Legacy Trust, PO Box 72007, London, NW6 6RW • +44 (0)20 7286 6391 • info@rabbisacks.org

© Rabbi Sacks • All rights reserved

⁷ Michael Walzer, *Arguing About War* [Savaş Hakkında Tartışmak], Yale University Press, 2004, 64-65.

⁸ Harris, *Civilization*, s. xi.

⁹ A.g.e., s. 218.

¹⁰ A.g.e., s. 216.